

*Теоретичні питання юриспруденції і проблеми
правозастосування: виклики XXI століття. Харків, 2020*

ВІДВІД (САМОВІДВІД) В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Ігор Вікторович ЗОЗУЛЯ,

*доктор юридичних наук, професор, професор
кафедри правоохоронної діяльності та
поліцейстики Харківського національного
університету внутрішніх справ*

Відвід (самовідвід) – це усунення учасників судового процесу від участі у справі за заявою сторони, прокурора (або за власною ініціативою того, хто відводиться – *самовідвід*) за наявності передбачених процесуальним законом обставин, що викликають сумнів у їх неупередженості. Відвід (самовідвід), в залежності від виду судочинства, може стосуватись судді (суду), секретаря судового засідання, експерта, спеціаліста та перекладача, а у кримінальному судочинстві – й прокурора, слідчого, захисника, представника, представника персоналу органу пробації.

Самовідвід може також стосуватись реалізації права народного депутата України відмовитись від балотування на посади, встановлені Регламентом Верховної Ради України від 10.02.2010 № 1861-VI [1].

В Україні порядок усунення учасників судового процесу від участі у справі регламентовано Кодексом адміністративного судочинства від 06.07.2005 р. № 2747-IV [2], Господарським процесуальним кодексом від 06.11.1991 р. № 1798-XII [3], Цивільним процесуальним кодексом від 18.03.2004 р. № 1618-IV [4], Кримінальним процесуальним кодексом від 13.04.2012 р. № 4651-VI [5]. Кодекси визначають підстави для відводу (самовідводу) судді; підстави для відводу (самовідводу) секретаря судового засідання, експерта, спеціаліста, перекладача; порядок подання та вирішення заяв про самовідводи та відводи, а також наслідки відводу суду (судді). В кримінальному судочинстві додатково виділені підстави для

© Зозуля І. В., 2020

відводу прокурора, слідчого, захисника, представника, спеціаліста, представника персоналу органу пробації, перекладача, експерта, секретаря судового засідання; порядок подання та вирішення заяв про відводи; наслідки відводу слідчого судді, судді, слідчого, прокурора, захисника, представника, експерта, спеціаліста, представника персоналу органу пробації, перекладача.

Окрему гілку судочинства становить Конституційний Суд, Регламентом від 11.09.2018 р. № 4-пс/2018 [6] якого питання відводу (самовідводу) судді пов'язані з наявним, реальним чи потенційним у нього конфліктом інтересів.

Сучасне адміністративне, господарське та цивільне законодавство України уніфікує порядок відводу (самовідводу) учасників судового процесу від участі у справі. Це стосується підстав для відводу (самовідводу) судді, секретаря судового засідання, експерта, спеціаліста, перекладача; заяв про самовідводи та відводи; порядку вирішення заявленого відводу та самовідводу, а також наслідків відводу (самовідводу) судді.

Підставами для відводу (самовідводу) судді є: його участь у справі як свідка, експерта, спеціаліста, перекладача, представника, адвоката, секретаря судового засідання або надання правничої допомоги стороні чи іншим учасникам справи в цій чи іншій справі; його опосередкована заінтересованість в результаті розгляду справи; перебування членом сім'ї або близьким родичем сторони або інших учасників судового процесу, або осіб, які надавали стороні або іншим учасникам справи правничу допомогу у цій справі, або іншого судді, який входить до складу суду, що розглядає чи розглядав справу; порушення порядку визначення судді для розгляду справи; наявність інших обставин, які викликають сумнів у неупередженості або об'єктивності судді.

Аналогічні підстави унормовані для відводу (самовідводу) секретаря судового засідання, експерта, спеціаліста, перекладача. При цьому службова або інша залежність від учасників справи забороняє брати участі у розгляді справи експерту, спеціалісту та перекладачу.

Підставами для відводу (самовідводу) судді також є недопустимість його повторної участі: у розгляді справи в судах апеляційної і касаційної інстанцій, а так само у новому розгляді справи судом першої інстанції після скасування рішення суду або ухвали про закриття провадження в справі, якщо він брав участь у вирішенні цієї самої справи в суді першої інстанції; розгляді справи по суті або перегляді будь-якого ухваленого в ній судового рішення, якщо він брав участь у врегулюванні спору у цій справі за участю іншого судді; у розгляді справи в судах касаційної або першої інстанцій (першої чи апеляційної інстанцій), а також у новому її розгляді після скасування постанови суду апеляційної (касаційної) інстанції, якщо він брав участь у вирішенні цієї самої справи в суді апеляційної (касаційної) інстанції; у розгляді заяви про перегляд за нововиявленими обставинами рішення суду, якщо він брав участь у вирішенні цієї справи, рішення в якій було в подальшому скасоване судом вищої інстанції; у розгляді заяви про перегляд судового рішення у зв'язку з виключними обставинами справи, якщо він брав участь у вирішенні цієї справи в суді першої, апеляційної, касаційної інстанцій.

Уніфікація порядку відводу (самовідводу) учасників судового процесу від участі у справі посилена законом України від 15.01.2020 р. № 460-ІХ, яким введено однотипний для означеного законодавства порядок вирішення заявленого відводу та самовідводу судді. Зокрема, спрощено порядок розгляду відводів судді у разі подання заяви напередодні або в день засідання (відвід розглядається тим же складом суду, що здійснює розгляд справи) – без зупинення провадження у справі і без передачі справи іншому складу суду для розгляду відповідної заяви. При цьому, оскаржити правомірність відхилення дозволяється в апеляційному або касаційному суді.

Відвід (самовідвід) судді, секретаря судового засідання, експерта, спеціаліста та перекладача повинен бути вмотивованим, заявленим протягом десяти днів з дня отримання учасником справи ухвали про відкриття провадження у справі, але не пізніше початку підготовчого засідання або першого судового засідання, якщо справа розглядається за правилами спрощеного позовного провадження, і відбувається за їхньою заявою, або за заявою інших учасників справи, відповідно до раніше зазначених підстав.

Вирішення заявленого самовідводу судді проводиться як до, так і після відкриття провадження у справі, ухвалою суду, що розглядає справу. Питання про відвід судді вирішується судом, який розглядає справу, або суддею, який не входить до складу суду, що розглядає справу, якщо заява про такий відвід надійшла до суду за три робочі дні (або раніше), або судом відповідної інстанції, найбільш територіально наближеного до цього суду, якщо його неможливо розглянути в суді, в якому розглядається справа.

У разі задоволення відводу (самовідводу) судді, який розглядає справу одноособово (чи одному із суддів або всьому складу суду, якщо справа розглядається колегією суддів), справа розглядається в тому самому суді іншим суддею (чи тим самим кількісним складом колегії суддів без участі відведеного судді або іншим складом суддів). Якщо після задоволення відводів (самовідводів) неможливо утворити новий склад суду, за розпорядженням голови суду справа передається до іншого адміністративного суду.

Питання про відвід секретаря судового засідання, експерта, спеціаліста, перекладача вирішується складом суду, що розглядає справу.

Сучасне кримінальне законодавство України визначає обставини, що виключають участь слідчого судді, судді або присяжного в кримінальному провадженні. Це стосується випадків, якщо вони є заявниками, потерпілими, цивільними позивачами, цивільними відповідачами, близькими родичами чи членами сім'ї слідчого, прокурора, підозрюваного, обвинуваченого, заявника, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача; якщо брали участь у цьому провадженні як свідок, експерт, спеціаліст, представник персоналу органу пробації, перекладач, слідчий, прокурор, захисник або представник; якщо заінтересовані в результатах провадження.

Недопустимість повторної участі судді в кримінальному провадженні настає, якщо суддя, який брав участь у кримінальному провадженні під час досудового розслідування (в суді першої / касаційної інстанції), не має

права брати участі у цьому ж провадженні в суді першої, апеляційної і касаційної інстанцій (в судах апеляційної і касаційної інстанцій / в судах першої і апеляційної інстанцій, а також у новому провадженні після скасування вироку або ухвали суду першої інстанції / або постанови суду касаційної інстанції).

Відвід прокурора, слідчого в кримінальному провадженні відбувається за таких же обставин, як і судді, з відміною, якщо він брав участь у цьому ж провадженні як слідчий суддя, суддя, захисник або представник, свідок, експерт, спеціаліст, представник персоналу органу пробації, перекладач.

Відвід захисника, представника в кримінальному провадженні відбувається для осіб, які брали участь у цьому ж кримінальному провадженні як слідчий суддя, суддя, присяжний, прокурор, слідчий, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач, експерт, спеціаліст, представник персоналу органу пробації, перекладач; якщо особа у цьому провадженні надає або раніше надавала правову допомогу особі, інтереси якої суперечать інтересам особи, яка звернулася з проханням про надання правової допомоги; якщо зупинено або припинено право на зайняття адвокатською діяльністю; якщо є близьким родичем або членом сім'ї слідчого, прокурора, потерпілого або будь-кого із складу суду.

Відвід спеціаліста, представника персоналу органу пробації, перекладача, експерта, секретаря судового засідання відбувається на засадах, як і для прокурора, слідчого, а спеціаліст та експерт, крім того, він проводив ревізію, перевірку тощо, матеріали яких використовуються у цьому провадженні.

У системі правосуддя України відвід члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України за причин наявності даних про конфлікт його інтересів або обставини, що викликають сумнів у його безсторонності, унормовано Законом України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. № 1402-VIII [7].

Список використаних джерел:

1. Про регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010 № 1861-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14-15, № 16-17. Ст. 133.
2. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV.
3. Господарський процесуальний кодекс від 06.11.1991 № 1798-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.
4. Цивільний процесуальний кодекс від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41, 42. Ст. 49.
5. Кримінальний процесуальний кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
6. Регламент Конституційного Суду України від 11.09.2018 № 4-пс/2018. URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/reglament_2.pdf.
7. Про судоустрій і статус суддів: закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.